

Datum 24 november 2009
Referentie 1002201-0004.01
Auteurs Willem-Jan Adriaanssen, marktdomeinleider VO
& Jacomijn Feddes, adviseur

Benchmarkonderzoek

Exploitatiekosten Primair Onderwijs 2008

Voor niet-commerciële doeleinden is het vrij om deze rapportage als geheel of informatie uit deze rapportage te verspreiden of te delen met anderen, zolang Hevo vermeld wordt als bron. Voor commerciële doeleinden is schriftelijke toestemming van Hevo vereist.

DUURZAAM PRESTEREN

Hevo bv 's-Hertogenbosch . Telefoon 073-6 409 409 . Fax 073-6 410 118
info@hevo.nl . www.hevo.nl . ISO 9001-gecertificeerd . KvK Brabant 16029774 . BTW 0011.60.461.B01

Voorwoord

Voor de tweede maal presenteert Hevo de gegevens van een benchmarkonderzoek naar de exploitatiekosten van de scholen in het Primair Onderwijs; ditmaal over het jaar 2008.

De vraag naar 'benchmarken' lijkt af en toe op een hype. We willen over steeds meer gegevens kunnen beschikken en willen deze gegevens ook steeds vaker met elkaar kunnen vergelijken. Ondanks verschillende pogingen is dat laatste in het onderwijs eerder uitzondering dan regel. Nog steeds is er in het onderwijs maar weinig *goed* vergelijkingsmateriaal voorhanden. Het onderzoek van Hevo is dan ook een meer dan welkome aanvulling van informatie. Het onderzoek is echter niet alleen van betekenis voor schoolbesturen die aan het onderzoek hebben deelgenomen. Ook voor besturen die dat niet hebben gedaan geeft het onderzoek veel nuttige informatie.

In het rapport van de commissie Don, dat onlangs is gepubliceerd, wordt aangegeven dat geïnvesteerd moet worden in de kwaliteit van het financieel management. Met name moet -volgens de commissie-aandacht worden besteed aan risicomanagement en een goede meerjarenbegroting. Om trends en risico's te kunnen vaststellen kan een goede benchmark daarbij belangrijke inzichten verschaffen.

De budgetten in het Primair Onderwijs staan al jaren fors onder druk. De laatste evaluatie van de Londenormen leidde tot de vaststelling dat een gemiddelde basisschool zo'n € 23.000,-- per jaar te kort komt op de materiële vergoedingen. Daarbij komt nog eens een forse bezuiniging van € 136.000.000,-- op de lumpsum met ingang van 2010. Een benchmark wint daardoor nog meer aan waarde.

In het voorwoord van de eerste benchmark heb ik aangegeven dat de waarde van dit soort onderzoeken toeneemt naarmate over meerdere jaren benchmarkgegevens kunnen worden verzameld. Ik ben daarom blij dat Hevo na het eerste onderzoek nu de resultaten van een tweede onderzoek publiceert.

Gertjan van Midden
Adviseur PO-raad

Inhoudsopgave

1.	Introductie	4
2.	Het onderzoek	6
2.1.	Exploitatiekosten en -vergoedingen	6
2.2.	De methodiek	8
2.3.	De steekproef	9
3.	De benchmark	12
3.1.	Benchmark totale steekproef: kosten en vergoedingen	12
3.2.	Benchmark per onderwijstype: kosten en vergoedingen	15
3.2.1.	Solitaire scholen	15
3.2.2.	Brede Scholen	15
3.3.	Benchmark totale steekproef: energie- en waterverbruik	17
4.	Conclusies en aanbevelingen	19
	Bijlage 1: dienstverlening Hevo	22

1. Introductie

Hevo

Hevo is een onderzoek-, advies- en projectmanagementbureau op het gebied van huisvesting en vastgoed. Een van onze specifieke aandachtsgebieden is onderwijshuisvesting; zowel primair als voortgezet en hoger onderwijs. Wij werken vanuit de filosofie dat branchekennis en marktkennis moeten worden gecombineerd om tot optimale oplossingen te komen. Het is niet voor niets dat wij een **kwaliteitsrichtlijn** onderwijshuisvesting hebben geschreven voor zowel het Primair Onderwijs, inclusief Brede Scholen, als het Voortgezet Onderwijs. In het proces om tot nieuwe of vernieuwde huisvesting te komen, bieden wij dienstverlening **van onderzoek en advies tot en met realisatie en gebruik**¹.

Aanleiding onderzoek

Door verandering van de wetgeving ligt de verantwoordelijkheid voor het onderhoud van onderwijs-huisvesting tegenwoordig bij de scholen zelf. Uit onze (klant)contacten in het onderwijs en vanuit de landelijke pers hebben wij de afgelopen jaren gemerkt dat veel scholen er moeite mee hebben een sluitende exploitatie te realiseren. Veel scholen hebben dan ook de behoefte hun exploitatiekosten te vergelijken met collega-scholen. Helaas bestond er tot voor kort een gebrek aan kengetallen op dit gebied.

In 2008 heeft Hevo daarom een eerste onderzoek gedaan naar de exploitatiekosten van scholen in het Voortgezet en Primair Onderwijs. Resultaat van dit onderzoek was een benchmarkrapport, dat zowel op hoofdlijnen als op onderdelen inzicht gaf in de exploitatiekosten en exploitatiebudgetten van scholen. Vanwege de grote interesse naar betrouwbare exploitatiegegevens van scholen, heeft Hevo dit onderzoek in 2009 herhaald. Voor u ligt het resultaat van dit vervolgonderzoek. Deze rapportage is gratis verkrijgbaar op www.hevo.nl.

Dankwoord

Bij het doen van ons onderzoek en het opstellen van deze rapportage heeft een aantal personen en instellingen medewerking verleend, waarvoor wij graag onze dank uitspreken:

- De heer Schraven van het Servicecentrum Scholenbouw.
- VOS/ABB.
- De PO-raad.
- Alle deelnemende scholen.

---

¹ Voor een overzicht van de dienstverlening van Hevo op het gebied van onderwijshuisvesting, zie bijlage 1. Wanneer u wilt weten wat wij specifiek voor uw huisvestingsvraagstuk kunnen betekenen, kunt u contact opnemen met Willem-Jan Adriaanssen op telefoonnummer 073-6409511 of met Jacomijn Feddes op telefoonnummer 073-6409482.

Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt eerst een toelichting gegeven op het begrip exploitatiekosten en worden de populatie en de werkwijze van dit onderzoek omschreven. Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 een overzicht gegeven van de resultaten van het onderzoek. De rapportage wordt afgesloten met de belangrijkste conclusies en aanbevelingen van het onderzoek in hoofdstuk 4.

2. Het onderzoek

Met dit benchmarkonderzoek zijn de exploitatiekosten en de exploitatievergoedingen van scholen in het Primair Onderwijs voor 2008 in kaart gebracht. In dit hoofdstuk wordt eerst een toelichting gegeven op het begrip exploitatiekosten en op de wijze waarop de exploitatiekosten en –vergoedingen zijn ingedeeld. Vervolgens wordt in paragraaf 2.2 een toelichting gegeven op de gehanteerde methodiek. In paragraaf 2.3 wordt deze methodiek gebruikt om een omschrijving te geven van een aantal kenmerken van de scholen waaruit de steekproef van dit onderzoek bestaat.

2.1. Exploitatiekosten en -vergoedingen

In de *N*ederlandse Norm (NEN 2632) worden exploitatiekosten gedefinieerd als alle terugkerende kosten die voortkomen uit het in eigendom hebben, in stand houden dan wel gebruiken van een gebouw. Hierbij wordt de volgende indeling gehanteerd:

1. Vaste kosten

Dit zijn de kosten die verbonden zijn aan het in eigendom hebben en gebruiken van het gebouw en bijbehorend terrein, waaronder rente en afschrijving, verzekeringen, publiekrechtelijke heffingen en huurkosten van bijvoorbeeld sport- en/of noodlokalen.

2. Energiekosten

De kosten van het energieverbruik van het gebouw. Deze kosten worden onderscheiden in kosten voor elektriciteit, verwarming en water.

3. Onderhoudskosten

Dit zijn de kosten die nodig zijn om het gebouw en het terrein kwalitatief in goede staat te houden, zodat de gebruiker goed kan functioneren. Het onderhoud heeft betrekking op bouwkundige voorzieningen, installaties en de vaste inrichting van het terrein. Er wordt onderscheid gemaakt tussen technisch onderhoud (preventief en correctief onderhoud) en schoonmaakonderhoud (binnenzijde en buitenzijde).

4. Administratieve beheerkosten

Kosten van de administratie die betrekking hebben op het beheer van het gebouw, zoals bemiddelingskosten, boekhouding en administratieve personeelskosten.

5. Specifieke bedrijfskosten

Dit zijn de kosten die voortkomen uit het functioneren van het bedrijf in het gebouw, bijvoorbeeld de kosten voor bewaking en beveiliging.

Deze kosten zijn alle gebouwgebonden en daarmee sluit deze indeling niet goed aan op de dagelijkse praktijk van het administreren van en rapporteren over exploitatiekosten en –vergoedingen in het onderwijs. In de onderwijspraktijk vallen namelijk ook de kosten die voortkomen uit het functioneren van de organisatie in het gebouw onder de exploitatiekosten. Deze organisatiegebonden exploitatiekosten bestaan uit:

1. Middelen, inrichting, inventaris, ICT.
2. Specifieke organisatiekosten (onder andere administratie, receptie, catering, repro en vervoer).

Vanuit praktisch oogpunt is de categorisering conform de NEN 2632 voor dit onderzoek dan ook losgelaten. In plaats daarvan is de wijze van administratie van scholen als uitgangspunt genomen. Door het ministerie van OCW is een richtlijn opgesteld die scholen dienen te volgen bij het opstellen van hun boekhouding en jaarverslagen. Aan de kostenkant is een indeling gemaakt conform de posten zoals die zijn opgenomen in de Staat van Baten en Lasten (SvBL) uit deze richtlijn:

1. Afschrijvingen (4.2 SvBL).
2. Huur (4.3.1 SvBL).
3. Verzekeringen (4.3.2 SvBL).
4. Onderhoud (4.3.3 SvBL).
5. Energie en water (4.3.4 SvBL).
6. Schoonmaakkosten (4.3.5 SvBL).
7. Heffingen (4.3.6 SvBL).
8. Overige huisvestingslasten (4.3.7 SvBL).
9. Overige lasten (4.4 SvBL).

Hierbij wordt het volgende opgemerkt:

- De meeste deelnemende scholen schrijven niet af op hun gebouw; daarom beslaat de post afschrijvingen vooral de afschrijving op inventaris en (ICT-)apparatuur.
- Onder overige lasten vallen 'administratie- en beheerslasten', 'inventaris, apparatuur en leermiddelen', 'dotatie overige voorzieningen' en 'overige'. Het blijkt onmogelijk om uit deze post te filteren welke kosten daadwerkelijk exploitatiekosten zijn.
- Alleen de kosten die gemaakt worden door de scholen zelf zijn opgenomen in dit onderzoek. De exploitatiekosten die de gemeente maakt, zoals verzekeringen, zijn niet opgenomen.

De inkomsten in het Primair Onderwijs bestaan uit het budget dat door het ministerie van OCW wordt toegekend voor personeel (salarissen) en het budget voor materiële instandhouding van het gebouw en de school. Deze mi-vergoeding is een kalenderjaarvergoeding, uitgedrukt in een lumpsumbedrag. De vergoeding bestaat uit een groepsgebonden deel en een leerlinggebonden deel:

- De **groepsafhankelijke** vergoeding is bestemd voor **gebouwwgebonden** kosten². De vergoeding wordt berekend door aan het aantal groepen leerlingen een genormeerd aantal vierkante meters bvo te verbinden. Dit aantal wordt vervolgens met een bepaald bedrag per kostenpost vermenigvuldigd. De kostenposten die worden onderscheiden zijn onderhoud (gebouw, tuin, schoonmaak), energie- en waterverbruik (elektriciteit, verwarming en water) en publiekrechtelijke heffingen (exclusief OZB).
- De **leerlingafhankelijke** vergoeding is bestemd voor diverse **facilitaire kosten**, die worden opgedeeld in middelen (onder andere onderhoud, vervanging en vernieuwing meubilair en onderwijsleerpakket) en administratie, onderhoudsbeheer en beheer en bestuur. De te ontvangen vergoeding per school wordt berekend met een vaste voet en een bepaald bedrag per leerling.

---

² Om een duidelijk onderscheid te maken in het soort van kosten en vergoedingen, wordt in het vervolg van deze rapportage daarom gesproken van de gebouwwgebonden vergoeding.

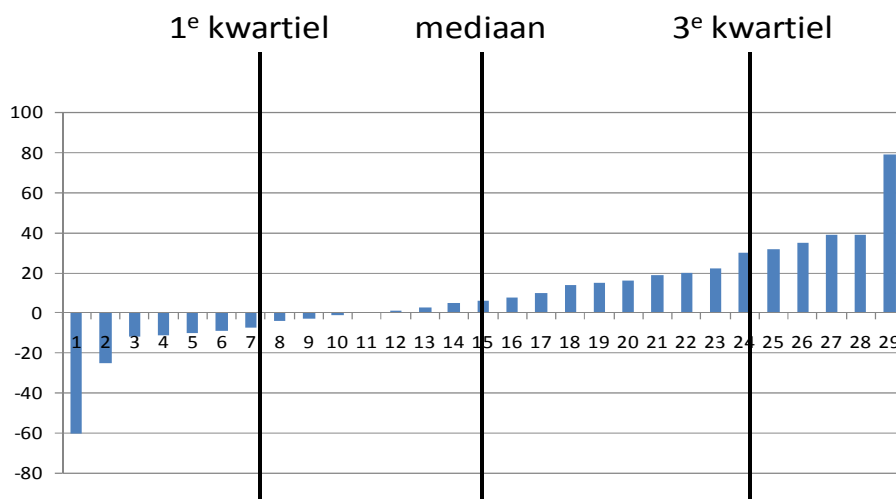
Naast deze reguliere inkomsten hebben sommige scholen nog aanvullende inkomsten in de vorm van verhuur van gebouw of (sport)lokalen, ouderbijdragen en subsidies e.d.

Vanwege de verschillende indelingen aan de kostenkant en de inkomstenkant, is het alleen voor het gebouwgebonden deel en het leerlinggebonden deel mogelijk om een zuivere vergelijking van de exploitatiekosten en -budgetten te maken. In deze vergelijking zijn de eventuele additionele, niet-genormeerde inkomsten niet betrokken.

2.2. De methodiek

De deelnemende scholen hebben een vragenlijst ontvangen, die zij digitaal hebben ingevuld en aangeleverd aan Hevo. In de toelichting op de vragen is getracht zo specifiek mogelijk te zijn, ter voorkoming van onduidelijkheden over de toekenning van kosten aan een kostenpost. De aangeleverde data zijn gecontroleerd op compleetheid en waar nodig is contact gezocht met de betreffende school ter verduidelijking van de data³.

Om de exploitatiekosten en –vergoedingen voor scholen onderling vergelijkbaar te maken, zijn ze gerelateerd aan het brutovloeroppervlak (bvo) van de deelnemende scholen. Hieruit zijn kengetallen ontstaan, die zijn geanalyseerd volgens de kwartielmethode. Dit wil zeggen dat er per gegevensgroep een geordende reeks wordt gemaakt van de laagste waarde tot en met de hoogste waarde. Vervolgens wordt deze reeks opgedeeld in vier gelijke delen; de kwartielen. Van iedere reeks wordt telkens de waarde weergegeven die op de eerste 25% van de reeks ligt (eerste kwartiel), de waarde die op 50% van de reeks ligt (de mediaan) en de waarde die op 75% van de reeks ligt (derde kwartiel):

³ Ondanks de uitgevoerde controles en nagestreefde nauwkeurigheid kan Hevo onmogelijk garanderen dat de gegevens die voor de analyses gebruikt zijn ook juist zijn. Het blijft de verantwoordelijkheid van de deelnemende schoolinstellingen om de juiste gegevens aan te leveren. Hevo is op geen enkele wijze verantwoordelijk voor de gevolgen van het gebruik van de gegevens uit deze benchmarkrapportage.

Er is bewust voor gekozen geen gemiddelden op te nemen in de benchmark, omdat gemiddelden een vertekend beeld kunnen geven wanneer er sprake is van extreme waarden (zoals de eerste en de laatste uitschieter in de bovenstaande reeks), vooral wanneer er sprake is van een kleine steekproef. Met de kwartielmethode wordt een duidelijk kader gegeven waaraan scholen hun eigen kengetallen kunnen toetsen.

2.3. De steekproef

In het schooljaar 2007-2008 waren er in totaal 7.534 scholen voor Primair Onderwijs⁴. Aan dit onderzoek hebben 198 scholen deelgenomen, wat betekent dat er sprake is van een betrouwbare steekproef van ruim 3% van de gehele populatie. Het gaat hier echter wel om een niet-aselecte steekproef, waardoor een bias (afwijking) kan ontstaan vanwege specifieke redenen van de besturen en scholen om deel te nemen aan het onderzoek. Vanwege deze bias kunnen de resultaten in dit rapport niet zomaar als representatief beschouwd worden voor de hele populatie; zij geven slechts een indicatie.

De onderstaande tabel vormt een beschrijving van de steekproefpopulatie. Er wordt zowel een overzicht gegeven van de totale groep als van de groep solitaire basisscholen en de groep Brede Scholen. Daarbij wordt nadrukkelijk opgemerkt dat de groep Brede Scholen erg klein is en daarom noch een betrouwbare noch een representatieve steekproef vormt.

Beschrijving van de steekproef	Totaal	Solitair	Breed
Aantal scholen in onderzoek	198	189	9
Totaal aantal leerlingen	44.230	41.337	2.893
Totaal aantal fte	2.795	2.554	241
Totaal aantal m ² bvo	287.601	269.736	17.865

In de onderstaande tabel staat een aantal algemene kenmerken weergegeven van de totale steekproefpopulatie:

Kenmerken van de totale groep basisscholen	1e kwartiel	mediaan	3e kwartiel
Leeftijd gebouw	28	36	53
Jaren na renovatie	3	5	10
Aantal leerlingen	116	198	280
Aantal fte	9	15	20
Aantal m ² bvo	896	1.263	1.796
Aantal m ² bvo per leerling	5,3	6,5	8,6

⁴ Bron: Kerncijfers 2004-2008, ministerie OCW, d.d. mei 2009.

Wat opvalt, is dat het gebouwenbestand van de deelnemende scholen behoorlijk oud is, zeker wanneer in beschouwing wordt genomen dat een afschrijvingstermijn van 40 jaar voor schoolgebouwen gangbaar is. Een aantal schoolgebouwen is sinds de bouw wel gerenoveerd (60 scholen), maar omdat dit niet om de gehele steekproef gaat, kunnen de waarden van de mediaan en de kwartielen niet zomaar vergeleken worden met de waarden 'leeftijd gebouw'.

Verder is uit deze tabel op te maken dat er een vrij grote variatie is in de omvang van de deelnemende scholen, zowel wat betreft aantal leerlingen als aantal fte en aantal vierkante meters bvo. Wat hieraan opvalt is dat de spreiding in het aantal leerlingen vrij constant is (tussen de kwartielen telkens circa 80 leerlingen verschil), terwijl de spreiding in het aantal vierkante meter bvo veel groter is: tussen eerste kwartiel en mediaan circa 360 vierkante meter en tussen mediaan en derde kwartiel meer dan 500 vierkante meter. Dit correspondeert met de spreiding in het aantal vierkante meter bvo per leerling. Het verschil tussen het eerste en het derde kwartiel van deze laatste waarde geeft weer dat een aantal scholen vrij veel vierkante meter bvo per leerling heeft, terwijl een aantal scholen ook duidelijk erg weinig vierkante meter bvo per leerling heeft. Dit laatste is vooral duidelijk wanneer het eerste kwartiel van het aantal vierkante meter bvo per leerling vergeleken wordt met de norm. De minimum norm voor schoolgebouwen in het Primair Onderwijs bedraagt immers 5,03 vierkante meter per leerling, waarbij de school op zich nog een vaste voet van 200 vierkante meter toegekend krijgt en voor gewichtsl leerlingen⁵ nog een extra aantal vierkante meters kan worden toegekend. Zelfs zonder gewichtsl leerlingen en een groot aantal leerlingen in een school, zou de verwachting zijn dat het aantal vierkante meter per leerling in ieder geval 5,5 is ($5,03 + (200/400=0,5)$). Het is niet bekend of deze spreiding veroorzaakt wordt door verschil in de gebouwopzet (compacte of bruto-/nettoverhouding) of dat dit veroorzaakt wordt doordat een school meer dan wel minder leerlingen heeft dan genormeerd.

Bovenstaande kenmerken zijn onderstaand ook per schooltype weergegeven:

Kenmerken van de groep solitaire basisscholen	1e kwartiel	mediaan	3e kwartiel
Leeftijd gebouw	28	36	52
Jaren na renovatie	3	5	10
Aantal leerlingen	115	197	276
Aantal fte	9	15	19
Aantal m ² bvo	894	1.259	1.750
Aantal m ² bvo per leerling	5,3	6,5	8,5

Kenmerken van de groep brede scholen	1e kwartiel	mediaan	3e kwartiel
Leeftijd gebouw	7	10	23
Aantal leerlingen	126	325	409
Aantal fte	9	22	27
Aantal m ² bvo	1.152	1.970	2.195
Aantal m ² bvo per leerling	4,8	5,3	9,1

⁵ Gewichtsl leerlingen zijn leerlingen die door hun achtergrond (opleiding en/of herkomst ouders) zwaarder meetellen in de leerlingentelling en daardoor ook meer genormeerde ruimte toegekend krijgen.

Zoals gezegd, gaat het wat betreft de Brede Scholen om een zeer kleine steekproef, waardoor de resultaten voor deze groep niet als representatief beschouwd kunnen worden. Dit in gedachten houdend, vallen de volgende zaken op wanneer de verschillende schooltypen per kenmerk vergeleken worden⁶:

- Brede Scholen hebben een minder oud gebouw.
- Brede Scholen zijn groter, zowel in aantal leerlingen als in aantal fte en in aantal vierkante meter bvo.
- Voor een groot deel van de deelnemende Brede Scholen ligt het aantal vierkante meter bvo per leerling nog lager dan bij de groep als totaal. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat er sprake is van multifunctioneel gebruik, waardoor de school de beschikking heeft over een aantal vierkante meter bvo die in eigendom zijn van andere gebruikers dan de. Het kan ook zo zijn dat deze scholen een hoge groei in leerlingen hebben gekend doordat ze ‘verbreed’ zijn.

---

⁶ Voor de groep Brede Scholen waren niet genoeg gegevens bekend om de waarde ‘aantal jaren na renovatie’ weer te geven.

3. De benchmark

In dit hoofdstuk wordt de daadwerkelijke benchmark met betrekking tot de exploitatiekosten en exploitatievergoedingen weergegeven. In paragraaf 3.1 gaat het om de resultaten van de gehele steekproef, in paragraaf 3.2 worden de resultaten per schooltype gepresenteerd. Tot slot wordt in paragraaf 3.3 aandacht geschonken aan het energie- en waterverbruik van de deelnemende scholen.

3.1. Benchmark totale steekproef: kosten en vergoedingen

In de onderstaande tabel worden allereerst de benchmarkgegevens van de verschillende exploitatiekosten per vierkante meter bvo van alle deelnemende PO-scholen weergegeven. Daarnaast worden in de onderste regels van de tabel ook de totale exploitatiekosten per vierkante meter bvo, de totale exploitatiekosten per leerling en het percentage van de totale inkomsten weergegeven.

Exploitatiekosten per m ² bvo (totale groep)	1e kwartiel	mediaan	3e kwartiel
Afschrijvingen	€ 6,8	€ 11,2	€ 16,4
Huur	€ 0,0	€ 0,0	€ 0,0
Verzekeringen	€ 0,0	€ 0,0	€ 0,0
Onderhoud	€ 6,4	€ 12,4	€ 17,5
Energie & water	€ 10,0	€ 13,2	€ 16,1
Schoonmaakkosten	€ 14,4	€ 17,1	€ 21,2
Heffingen	€ 0,4	€ 1,1	€ 2,0
Overige huisvestingslasten	€ 0,6	€ 1,2	€ 2,1
Overige lasten	€ 34,5	€ 42,4	€ 51,6
Totale exploitatielasten per m ² bvo	€ 88,1	€ 103,6	€ 131,6
Totale exploitatielasten per leerling	€ 573,7	€ 690,3	€ 877,3
Percentage totale exploitatiekosten tov totale inkomsten	14,2%	16,1%	18,5%

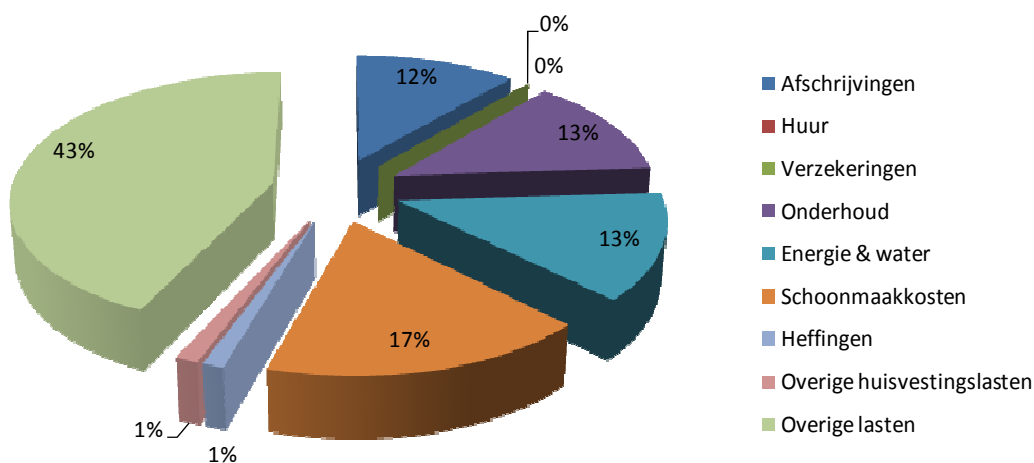
Wat opvalt aan dit overzicht is dat er een groot verschil bestaat in de omvang van de verschillende kostensoorten. Daarnaast blijkt er een grote spreiding te bestaan binnen een aantal kostenposten. Zo is het verschil tussen het eerste en het derde kwartiel van de post onderhoud bijvoorbeeld 173%.

Om aan te geven in welke verhouding deze kosten tot elkaar staan en welk deel zij uitmaken van de totale kosten, is een cirkeldiagram gemaakt van de verhouding van de mediaan van elke kostensoort tot het totaal (zie volgende pagina).

Uit dit diagram blijkt dat de overige lasten een zeer groot deel uitmaken van het totaal. Zoals besproken in hoofdstuk 2, zijn de overige lasten een verzameling van onbenoemde kosten en daarmee lastig onderling te vergelijken.

Naast de overige lasten zijn vooral energie en water, schoonmaak, afschrijvingen en onderhoud grote kostenposten. Overigens geldt voor deze laatste twee dat er een groot verschil is tussen het eerste en het derde kwartiel, wat wil zeggen dat de omvang van deze kosten per school nogal kunnen variëren.

Mediaan exploitatiekosten basisscholen per m² bvo

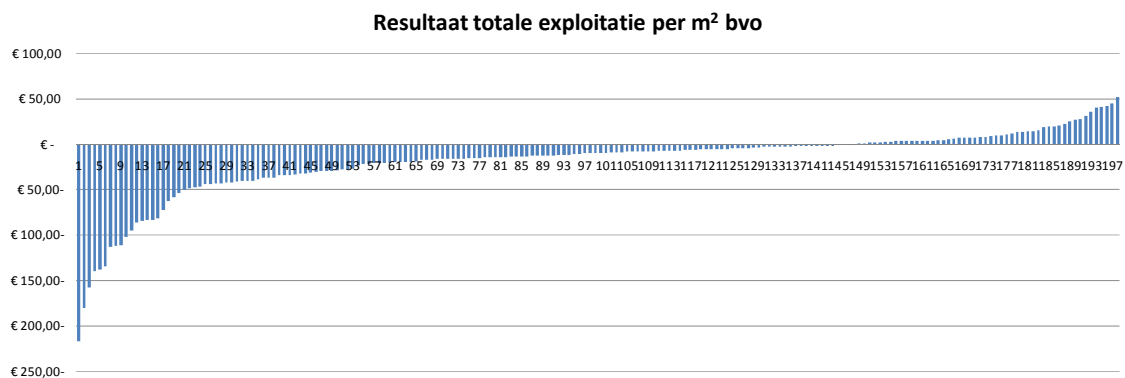
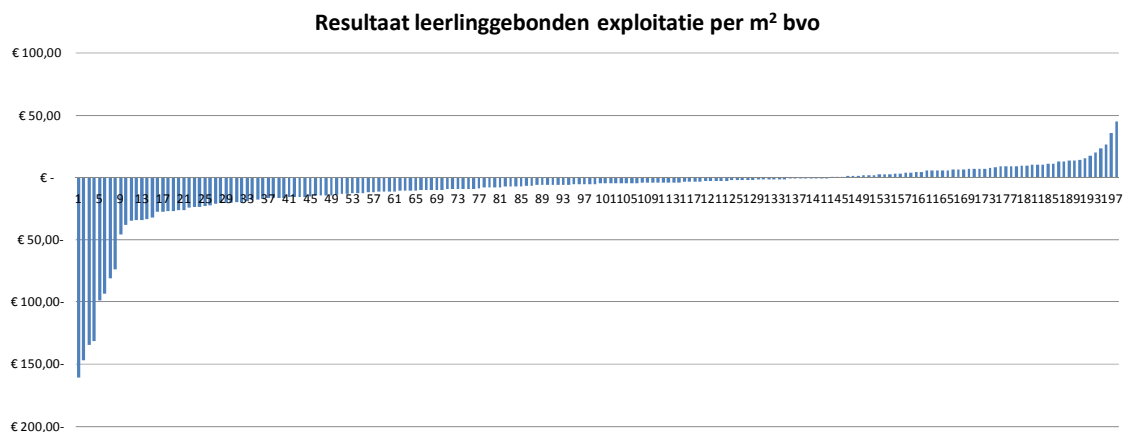
Naast inzicht in de exploitatielasten, is het ook interessant om inzicht te hebben in de verhouding tussen de exploitatielasten en de daarvoor ontvangen vergoedingen.

In de onderstaande tabel wordt een overzicht gegeven van het exploitatieresultaat; het verschil tussen de ontvangen exploitatievergoedingen en de uitgegeven exploitatiekosten. Deze resultaten worden als totaal weergegeven en per onderdeel van de ontvangen mi-vergoeding weergegeven (het gebouwgebonden exploitatieresultaat, bestaande uit de groepsafhankelijke vergoeding minus de gebouwgebonden kosten en de leerlingafhankelijke vergoeding minus de samenhangende facilitaire kosten).

Exploitatieresultaat (totale groep)	1e kwartiel	mediaan	3e kwartiel
Resultaat gebouwgebonden exploitatie per m ² bvo	€ 1,6	€ 4,9-	€ 13,2-
Resultaat leerlinggebonden exploitatie per m ² bvo	€ 3,7	€ 2,9-	€ 12,5-
Resultaat exploitatie totaal per m ² bvo	€ 0,8	€ 9,4-	€ 27,9-
Resultaat exploitatie per leerling	€ 5,2	€ 67,1-	€ 187,1-

Uit deze tabel blijkt duidelijk dat een groot deel van alle deelnemende scholen een negatief resultaat heeft wat betreft het verschil tussen de ontvangen exploitatievergoedingen en de gemaakte exploitatiekosten. Dit geldt voor de totale exploitatie en voor de exploitatieresultaten per kosten-/vergoedingensoort. De mate waarin de resultaten per kosten-/vergoedingensoort bijdragen aan het totale resultaat is min of meer gelijk.

Dit blijkt ook uit onderstaande reeksen die gemaakt zijn van de verschillende exploitatieresultaten⁷:

⁷ Let op: de reeks is weergegeven van de meest negatieve waarde tot de meest positieve waarde; dit in tegenstelling tot de op de vorige pagina vermelde kwartielen die juist van positief naar negatief lopen.

3.2. Benchmark per onderwijstype: kosten en vergoedingen

De exploitatiegegevens zoals die in de vorige paragraaf zijn opgenomen, zijn ook gecategoriseerd naar schooltype. De resultaten daarvan treft u in deze paragraaf.

3.2.1. Solitaire scholen

De verhouding tussen de omvang van de verschillende kostenposten van de solitaire scholen is ongeveer gelijk aan die van de steekproef als geheel. Dit is ook logisch, omdat de steekproef als geheel voor 95% bestaat uit solitaire scholen:

Exploitatiekosten per m ² bvo (solitair)	1e kwartiel	mediaan	3e kwartiel
Afschrijvingen	€ 6,8	€ 11,2	€ 16,7
Huur	€ 0,0	€ 0,0	€ 0,0
Verzekeringen	€ 0,0	€ 0,0	€ 0,0
Onderhoud	€ 6,6	€ 12,4	€ 17,5
Energie & water	€ 10,1	€ 13,3	€ 16,2
Schoonmaakkosten	€ 14,6	€ 17,1	€ 21,3
Heffingen	€ 0,5	€ 1,2	€ 2,1
Overige huisvestingslasten	€ 0,6	€ 1,2	€ 2,1
Overige lasten	€ 34,6	€ 42,4	€ 51,6
Totale exploitatielasten per m ² bvo	€ 88,0	€ 103,3	€ 131,7
Totale exploitatielasten per leerling	€ 577,3	€ 703,9	€ 879,5
Percentage totale exploitatiekosten tov totale inkomsten	14,2%	16,2%	18,5%

Het exploitatieresultaat van de solitaire scholen vertoont over het algemeen hetzelfde beeld als dat van de steekproef als geheel (zie onderstaande tabel).

Exploitieresultaat (solitair)	1e kwartiel	mediaan	3e kwartiel
Resultaat gebouwgebonden exploitatie per m ² bvo	€ 0,3	€ 5,3-	€ 13,6-
Resultaat leerlinggebonden exploitatie per m ² bvo	€ 3,7	€ 2,8-	€ 11,7-
Resultaat exploitatie totaal per m ² bvo	€ 0,6	€ 9,4-	€ 28,0-
Resultaat exploitatie per leerling	€ 4,5	€ 71,2-	€ 188,1-

3.2.2. Brede Scholen

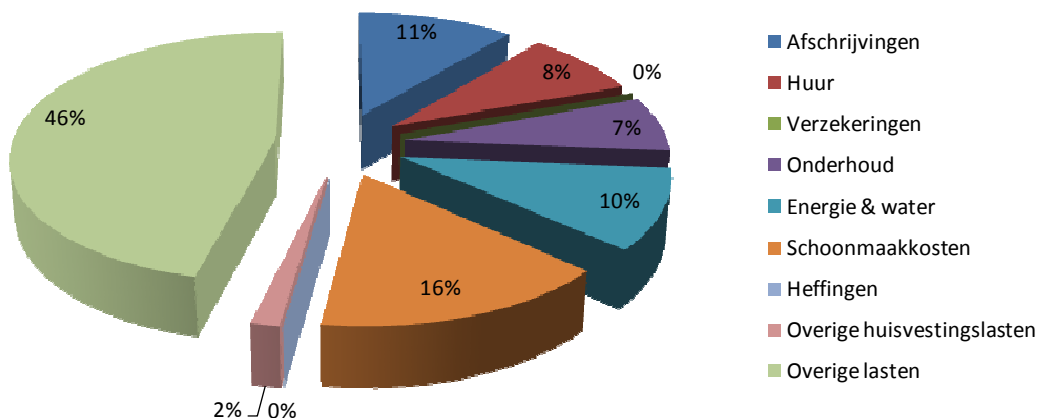
Zoals eerder vermeld, geldt voor de steekproef Brede Scholen dat deze te klein is in omvang om betrouwbaar en representatief te zijn. Desondanks is het interessant om de exploitatie van deze schoolsoort te vergelijken met die van de groep solitaire scholen, al is het maar indicatief.

Onderstaande tabel laat de exploitatiekosten van de Brede Scholen naar kostensoort zien:

Exploitatiekosten per m ² bvo (brede scholen)	1e kwartiel	mediaan	3e kwartiel
Afschrijvingen	€ 9,3	€ 11,5	€ 14,6
Huur	€ 0,0	€ 8,7	€ 17,3
Verzekeringen	€ 0,0	€ 0,0	€ 0,0
Onderhoud	€ 4,8	€ 7,5	€ 11,9
Energie & water	€ 6,0	€ 10,7	€ 13,1
Schoonmaakkosten	€ 4,6	€ 16,4	€ 19,6
Heffingen	€ 0,0	€ 0,0	€ 0,0
Overige huisvestingslasten	€ 1,0	€ 1,6	€ 4,5
Overige lasten	€ 33,7	€ 48,4	€ 54,2
Totale exploitatielasten per m ² bvo	€ 94,5	€ 112,5	€ 119,5
Totale exploitatielasten per leerling	€ 571,1	€ 618,6	€ 747,6
Percentage totale exploitatiekosten tov totale inkomsten	13,1%	14,5%	15,8%

Wat opvalt, is dat de totale exploitatielasten ten opzichte van de totale inkomsten lager liggen dan bij de solitaire scholen. Daarnaast geldt een andere verdeling van de relatieve omvang van de kostenposten, zoals uit onderstaand diagram duidelijk blijkt:

Mediaan exploitatiekosten brede scholen per m² bvo

De relatieve omvang van de posten overige lasten en schoonmaakkosten is ongeveer gelijk aan de omvang van diezelfde posten bij de totale steekproef, maar de relatieve omvang van de posten afschrijvingen, onderhoud en energie en water is kleiner dan de omvang van die posten in de totale steekproef, terwijl de relatieve omvang van de post huur juist veel groter is. Deze verschillen in omvang kunnen verklaard worden door de leeftijd van de schoolgebouwen.

Zoals bleek uit de kenmerken van de groep Brede Scholen, zoals die in hoofdstuk 2 staan vermeld, zijn de schoolgebouwen van de Brede Scholen over het algemeen nieuwer dan die van de groep als totaal.

Het overallbeeld van het exploitatieresultaat van de Brede Scholen is ook duidelijk anders dan dat van de steekproef als geheel. In tegenstelling tot de solitaire scholen, is de gebouwgebonden exploitatie bij een grotere groep positief en is de leerlinggebonden exploitatie juist voor een grotere groep negatief.

Ook dit zou verklaard kunnen worden door de relatief jonge schoolgebouwen van de groep Brede Scholen. Dat vervolgens de leerlinggebonden exploitatie zo negatief uitvalt voor veel scholen is apart, omdat uit hetzelfde kenmerkenoverzicht juist bleek dat er sprake was van relatief veel leerlingen, waardoor er ook meer inkomsten zouden moeten zijn. De oorzaak van het negatieve resultaat zou daarom aan de kostenkant moeten liggen, maar er is nader onderzoek nodig onder een grotere groep Brede Scholen om deze oorzaak goed te kunnen duiden.

Exploitatieresultaat (brede scholen)	1e kwartiel	mediaan	3e kwartiel
Resultaat gebouwgebonden exploitatie per m ² bvo	€ 17,8	€ 10,9	€ 6,4
Resultaat leerlinggebonden exploitatie per m ² bvo	€ 1,8	€ 8,1-	€ 35,9-
Resultaat exploitatie totaal per m ² bvo	€ 9,1	€ 3,4-	€ 16,7-
Resultaat exploitatie per leerling	€ 62,7	€ 16,3-	€ 88,9-

3.3. Benchmark totale steekproef: energie- en waterverbruik

In de vorige twee paragrafen is de financiële kant van de exploitatie van PO-scholen behandeld. Daaruit is gebleken dat energie- en waterverbruik een van de grootste exploitatiekostenposten is. Het is echter niet alleen vanuit financieel oogpunt interessant om naar energie- en waterverbruik te kijken. De laatste jaren is immers het besef groeiende dat het behoud van het klimaat en het gebruik van grondstoffen zowel landelijk als mondiaal onder grote druk staan en dat het van belang is om ons energie- en waterverbruik terug te dringen. De overheid heeft dan ook een aantal stimuleringsmaatregelen in het leven geroepen die het ook voor scholen interessant maken om hier een bijdrage aan te leveren.

In onderstaande tabel wordt een overzicht gegeven van het energie- en waterverbruik van de PO-scholen uit het voorliggende benchmarkonderzoek en uit het benchmarkonderzoek van 2007:

Energie en waterbruik PO-scholen	N	1e kwartiel	mediaan	3e kwartiel
2008				
Verbruik elektra in kWh per m ² bvo	N=120	20,4	25,1	33,7
Verbruik gas in m ³ per m ² bvo	N=127	10	13,6	17,6
Verbruik water in m ³ per m ² bvo	N=76	0,25	0,31	0,4
2007				
Verbruik elektra in kWh per m ² bvo	N=64	9,9	19,3	25,9
Verbruik gas in m ³ per m ² bvo	N=64	7,6	9,7	12,5
Verbruik water in m ³ per m ² bvo	N=64	0,22	0,27	0,42

Wat allereerst opvalt, is dat er bij het onderzoek van 2008 een vrij grote groep van deelnemers is die niet beschikt over de eigen verbruiksgegevens (het totaal aantal deelnemers is 198).

Door het niet beschikbaar hebben van deze gebruiksgegevens, missen deze scholen sturing op dit onderdeel. Wij adviseren hen om deze gegevens op te bouwen, aangezien gebleken is dat het gedrag van de gebruiker voor een aanzienlijk deel het totale verbruik bepaalt.

Daarnaast blijkt dat het verbruik van elektra, gas én water in 2008 aanzienlijk hoger ligt dan in 2007 voor alle vermelde waarden (1e kwartiel, mediaan en 3e kwartiel). Hiervoor is geen verklaring gevonden.

4. Conclusies en aanbevelingen

Het doel van het benchmarkonderzoek is vooral dat scholen hun eigen exploitatiegegevens kunnen vergelijken met die van collega-scholen en aan de hand van deze vergelijking kunnen bezien of er aanleiding is om de situatie te optimaliseren. Desondanks zijn er zaken die opvallen wanneer de gegevens uit de vorige hoofdstukken worden geanalyseerd en die de moeite van het vermelden waard zijn. Deze zaken zijn in dit hoofdstuk verzameld. Waar mogelijk worden ook aanbevelingen gedaan.

Voor de steekproef als geheel gelden de volgende opvallende zaken:

- Het gebouwenbestand van de deelnemende scholen is behoorlijk oud. Dit kan nadelig zijn voor de exploitatie, omdat een oud gebouw vaak onvoldoende geïsoleerd is, waardoor hogere energielasten ontstaan, en omdat de onderhoudskosten vaak hoger zijn dan bij nieuwe gebouwen. Voor scholen met een oud gebouw is het dan ook aan te raden te onderzoeken of zij hierin verbetering kunnen aanbrengen.
- Er bestaan grote verschillen in het aantal vierkante meter bvo per leerling. Omdat de vergoedingen voor exploitatiekosten (al dan niet indirect) gebaseerd zijn op het aantal leerlingen, kan dit voor een school met relatief veel vierkante meter bvo per leerling nadelig zijn. Te weinig vierkante meter bvo per leerling is echter ook niet aan te raden, omdat dit een grote druk kan geven op het binnenklimaat wanneer de klimaatinstallatie hier niet op afgestemd is.
- De grootste kostenposten zijn als volgt⁸:
  - Overige lasten (circa 42%).
  - Schoonmaak (circa 17%).
  - Energie en water (circa 13%).
  - Onderhoud (circa 12%).
  - Afschrijvingen (circa 11%).

Opvallend is dat de overige lasten een zeer groot deel uitmaken van het totaal. Omdat het hier echter gaat om een verzameling van onbenoemde kosten, is het lastig deze kosten onderling te vergelijken. Voor het benchmarkonderzoek dat wij over het jaar 2009 willen houden, vinden we het de moeite waard om gedetailleerder op deze post in te gaan.

- Er blijkt een grote spreiding te bestaan in de bedragen die scholen uitgeven aan een aantal kostenposten, bijvoorbeeld wat betreft de post onderhoud. Dergelijke grote verschillen geven aan dat er voor veel scholen een optimalisatieslag mogelijk is.
- Een groot deel van de deelnemende scholen heeft een negatief exploitatieresultaat; zowel in totaal als per kosten-/vergoedingensoort. Het negatieve resultaat per kosten-/vergoedingensoort is min of meer gelijk. Dit is een onwenselijke situatie, omdat de uitgaven aan exploitatie waarschijnlijk ten koste gaan van andere budgetten en/of de kwaliteit van het schoolgebouw en wellicht zelfs het onderwijs.

---

⁸ De weergegeven percentages zijn ten opzichte van de totale exploitatiekosten.

- Een vrij grote groep van deelnemers aan het onderzoek beschikt niet over de eigen gegevens met betrekking tot het verbruik van energie en water. Om hier een beter beeld van te krijgen is het aan te bevelen om de eigen verbruiksgegevens op te vragen bij de nutsbedrijven en te onderzoeken of en hoe het verbruik eventueel verminderd kan worden.
- Het verbruik van elektra, gas én water ligt in 2008 hoger dan in 2007. Zowel vanuit oogpunt van duurzaamheid als uit kostenoverweging, is het aan te bevelen dit verbruik beter te monitoren. Overigens zijn er vaak subsidies beschikbaar van lokale dan wel provinciale overheden om dit verbruik terug te dringen.

In deze rapportage is de steekproef ook opgesplitst naar solitaire scholen en Brede Scholen en vervolgens zijn per groep de verschillende kenmerken, kostenverdeling en exploitatieresultaten weergegeven. Omdat 95% van de steekproef uit solitaire scholen bestaat, zijn de resultaten voor die groep redelijk gelijk aan die van de steekproef als geheel.

Wat betreft de Brede Scholen gaat het om een zeer kleine steekproef, waardoor de resultaten voor deze groep niet als representatief beschouwd kunnen worden. Indicatief vallen de volgende zaken op:

- Brede Scholen hebben een minder oud gebouw.
- Brede Scholen zijn groter in aantal leerlingen, aantal fte en aantal vierkante meter bvo.
- Voor een groot deel van de deelnemende Brede Scholen ligt het aantal vierkante meter bvo per leerling lager dan bij de groep als totaal.
- De totale exploitatielasten van Brede Scholen ten opzichte van de totale inkomsten liggen lager dan bij de solitaire scholen. Daarnaast geldt een andere verdeling van de relatieve omvang van de kostenposten:
  - Overige lasten (circa 46%).
  - Schoonmaak (circa 16%).
  - Afschrijvingen (circa 11%).
  - Energie en water (circa 10%).
  - Huur (8%).
  - Onderhoud (circa 7%).
- In tegenstelling tot de solitaire scholen is de gebouwgebonden exploitatie bij een grotere groep positief en is de leerlinggebonden exploitatie juist voor een grotere groep negatief.

Bovenstaande zaken leiden tot de conclusie dat er nog veel te winnen valt op het gebied van exploitatie en op het inzicht dat scholen hebben in hun exploitatieresultaat. Om te kunnen sturen op exploitatie, is het van belang dat er meer en betrouwbaarder gegevens beschikbaar komen om de eigen exploitatie aan te toetsen. Het jaarlijks herhalen van dit benchmarkonderzoek met een groter aantal deelnemers, vooral waar het gaat om Brede Scholen, kan de betrouwbaarheid verhogen en bovendien de mogelijkheid bieden tot het maken van trendanalyses.

Wanneer u interesse heeft in deelname aan een vervolgonderzoek voor het jaar 2009, dan verzoeken wij u om contact met ons op te nemen op telefoonnummer 073-6409409 of via benchmark@hevo.nl.

Ook wanneer u opmerkingen op of suggesties voor dit benchmarkonderzoek heeft, of wanneer u ondersteuning wenst bij het verbeteren van uw exploitatie of huisvesting, kunt u natuurlijk contact met ons opnemen. Vooral momenten als groot onderhoud, renovatie en nieuwbouw bieden een kans voor de structurele verbetering van de exploitatie, omdat juist op die momenten er mogelijkheden zijn om grote stappen te maken. Hevo ondersteunt u graag in deze levensduurbenadering van uw huisvesting.

Bijlage 1: dienstverlening Hevo

Zoals in de introductie al omschreven, is Hevo expert op het gebied van huisvesting. Al meer dan 25 jaar begeleiden wij onze opdrachtgevers bij hun huisvestingsvraagstukken, onder andere op het gebied van onderwijs, sport, zorg, wonen, veiligheid en hulpverlening. Onze dienstverlening beslaat het volledige huisvestingstraject; van voorbereidend onderzoek tot en met realisatie en nazorg.

Hierbij treft u een globaal overzicht van onze dienstverlening. Huisvesting is echter altijd maatwerk. Wanneer u geïnteresseerd bent in wat wij voor u en uw specifieke vraagstuk(ken) kunnen betekenen, dan komen wij graag een keer langs om de mogelijkheden te onderzoeken. Voor een afspraak kunt u contact met ons opnemen op telefoonnummer 073-6409409. Meer informatie is verkrijgbaar via www.hevo.nl.

Onderzoek en advies

Hevo kan voor u diverse soorten onderzoek verrichten, zoals:

- Haalbaarheidsstudies.
- Locatiestudies.
- Scenariostudies.
- Inpassingsplannen.
- Duurzaamheidsberekeningen.
- Strategisch vastgoedadvies.
- Opstellen Programma van Eisen (zowel ruimtelijk en functioneel als technisch).
- Financiële vastgoedanalyse (investerings- en exploitatieberekeningen).
- BeSeF: procesmanagement op weg naar gezamenlijke huisvesting.
- Exploitatieadvies.
- Mogelijkheden met betrekking tot doordecentralisatie.

Proces- en projectmanagement

Hevo heeft ervaring met alle in Nederland bekende ontwerp- en bouworganisatievormen, zoals:

- Bouwmanagement.
- PPS-light.
- Integraal Ontwerpmanagement.
- Integraal Projectmanagement.
- Etc.